

МОСКАЛЮК Сергій Володимирович
здобувач навч.-наук.-виробн. центру
Нац. ун-ту цивільного захисту України

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Аналізуються особливості формування та реалізації державної енергетичної політики України в сучасних умовах. Визначається ефективність та результативність реалізації державної енергетичної політики України. Виокремлюються економічні, соціальні та екологічні аспекти реалізації державної енергетичної політики України, які потребують удосконалення. Досліджуються важелі державного регуляторного впливу щодо створення та забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії в умовах запровадження нової моделі ринку електроенергії, яка передбачає перехід до конкурентного механізму формування ціни на електроенергію. Надаються пропозиції щодо напрямів удосконалення механізмів реалізації державної енергетичної політики України в сучасних умовах. Пропонуються шляхи формування державної енергетичної політики України в умовах європейської інтеграції.

Ключові слова: державна енергетична політика, механізми реалізації державної енергетичної політики, енергетична сфера, ринок електроенергії.

Постановка проблеми. З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави, для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина та підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р., президент України 30 вересня 2019 р. підписав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Однією із сімнадцяти цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. стало «забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх» [8]. Ця мета має стати орієнтиром для визначення напрямів удосконалення державної енергетичної політики України в контексті розробки відповідних проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів законодавчих та нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованого сталого розвитку енергетичної сфери України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду особливостей формування та реалізації державної енергетичної політики України в сучасних умовах присвятили свої публікації такі вчені, як: О. Волошин, С. Майстро [6], М. Єфімов [4], О. Кільницький [5] та ін. Однак чимало питань щодо визначення напрямів удосконалення механізмів реалізації державної енергетичної політики України залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є визначення напрямів удосконалення механізмів реалізації державної енергетичної політики України в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу. Українська енергетика – галузь, яка потребує інвестицій і побудови інноваційної інфраструктури, адже більшість її об'єктів спроектовані за технологіями 60-х рр. ХХ ст., а зношеність обладнання сягає 70 – 80 % [4]. З огляду на цей факт державна енергетична політика України має полягати в тому, щоб усебічно модернізувати енергетичну сферу відповідно до існуючих викликів сьогодення та з урахуванням світових тенденцій розвитку енергетики.

Так, прогнозуючи майбутній розвиток світової енергетичної галузі, міжнародне енергетичне агентство та аналітична компанія Bloomberg New Energy Finance називають три основні платформи: декарбонізація, децентралізація і диджиталізація, які спрямовані на досягнення екологічності, конкурентності та перехід на інтернет-комунікації, адже саме технології BigData, Blockchain, EnergyStorage найближчим часом перетворять світову енергетику на автоматизовані системи зі смарт-виробництва, транспортування, розподілу та постачання електроенергії. Експерти Bloomberg New Energy Finance дійшли висновку, що до 2040 р. світовий ринок систем нагромадження енергії зросте до 1 ТВт потужності та до 1 ТВт/год ємності, а вже до 2030 р. вартість систем накопичення енергії скоротиться більше ніж удвічі [4].

Вказане дослідження окреслює важливий напрям подальшого розвитку української енергетики, адже можливості з нагромадження, акумулювання та зберігання енергії докорінно змінюють компетенції світових енергосистем, виховують новий тип споживача, здатного керувати власними енерговитратами. Для України врахування цих та інших трендів означатиме завершення ери тотальної залежності від вугілля і газу, запровадження конкурентного цінового середовища, стимулювання технологічного розвитку енергетики [4].

Особливо це важливо в контексті необхідності реформування вугільної галузі країни. Так, чергову реформу вугільної галузі Міністерство енергетики та захисту довкілля України розпочало наприкінці 2019 р., в результаті якої планується ліквідація збиткових державних вугільних підприємств, адже працювати, на думку міністра, повинні ефективні шахти, які можуть себе забезпечувати. Слід зазначити, що ліквідація збиткових державних шахт названа пріоритетом Указу президента України від 8 листопада 2019 р. № 837 «Про невідкладні заходи щодо проведення реформ і зміцнення держави», в якому, зокрема, ідеться про необхідність здійснення підготовчих заходів і проведення приватизації перспективних вугільних шахт, реструктуризації (консервації) безперспективних вугільних шахт [9]. На наш погляд, така ліквідація збиткових вугільних державних підприємств є економічно доцільною, однак мають враховуватися також соціальний складник цього процесу (забезпечення соціальних гарантій працівників копалень, які звільнюються) та екологічні наслідки реструктуризації (консервації) та ліквідації шахт.

Враховуючи той факт, що ліквідація збиткових вугільних державних копалень призведе до зменшення видобутку вугілля, необхідно віднайти альтернативні джерела енергоресурсів для наповнення енергобалансу України. До таких джерел повною мірою можна віднести галузь із вирощування енергетичних сільськогосподарських культур, яка в Україні недостатньо розвинена, адже енергетичною вербою, тополею та міскантусом засаджено всього до 4 тис. га маргінальних земель. Проте потенційно енергетичні культури в країні можуть замінити майже 20 млрд куб. м природного газу, або дві третини потреб країни в газопостачанні. Так, в Україні приблизно 4 млн га малородючих земель сільгосппризначення. Вони розпайовані, але вести на них традиційне сільське господарство не вигідно. Більшість із цих площ якнайліпше підходять для вирощування енергетичних культур: верби, тополі, міскантуса, світчграса та ін. За розрахунками науковців, з 1 млн га можна зібрати 11,5 млн т врожаю енергокультур, що здатні замінити 5,5 млрд куб. м природного газу. Окрім того, енергетичні плантації біомаси запобігають ерозії ґрунту та сприяють поліпшенню стану навколишнього середовища [3; 6].

Збільшенню площ під енергетичними культурами в Україні сприятиме система дотацій для їх виробників. Така програма може бути аналогічною державній програмі допомоги фермерам на розвиток садівництва, що сприятиме розвитку відновлювальних джерел енергії в країні [1].

Одним із чотирьох пріоритетів українського уряду у 2019 р. проголошено демонополізацію енергетичного ринку, а його керівники виступили проти адміністративного втручання в енергетичні ринки та за їх подальшу лібералізацію. Так, прем'єр-міністр України заявив, що регулювання вартості електроенергії «вручну», поза законами ринку, завдає шкоди державі та призводить до неефективності, корупції і популізму, а, на думку міністра енергетики та захисту довкілля, втручання держави в енергетичні ринки шкодить їх функціонуванню та призводить до зниження обсягу інвестицій, тому необхідно максимально зменшити роль держави в роботі цих ринків [2].

У контексті демонополізації ринку електроенергії з 1 липня 2019 р. в Україні введено нову модель ринку електроенергії, яка передбачає перехід до конкурентного механізму формування ціни на електроенергію. Ринок електроенергії введено в «захищеному режимі», а правила купівлі-продажу електроенергії на ринку на добу вперед та внутрішньодобовому ринку припускають дев'ятимісячний перехідний період, протягом якого виробники електроенергії в заявках на її продаж повинні застосовувати ціну, яка не перевищує максимального значення середніх цінових показників за останні три місяці до введення нової моделі ринку.

Тому поняття «конкурентний ринок» стосовно діючої на сьогодні в Україні моделі ринку електроенергії суто умовне, адже фактично створена нова адміністративна система розподілу електроенергії, заснована на пільгових (для населення), фіксованих (для «Енергоатому» і «Укргідроенерго») і граничних (для всіх інших виробників) тарифах на електроенергію. При цьому справжньої цінової конкуренції у вигляді боротьби виробника за споживача на оптовому ринку поки не існує [5].

Результатами реформи поки можна назвати лише скасування державного монополізму в оптовому ринку зі створенням ринкової інфраструктури з майданчиками ринків – двосторонніх договорів, «на добу наперед», внутрішньодобового ринку, балансуєчого, а також ринку допоміжних послуг. Тобто в Україні з 1 липня 2019 р. запроваджений конкурентний оптовий ринок електроенергії за формою, але не за змістом.

Тому не випадково, що в Європейській енергетичній спільноті вважають поетапне скасування механізму публічних спецзобов'язань (PSO) і цінових обмежень (price caps) на новому оптовому ринку електроенергії високопріоритетним завданням для Кабінету Міністрів України і Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. На думку Європейського енергетичного співтовариства, встановлені до березня 2020 р. цінові обмеження знижують зацікавленість учасників до роботи на ринку, унаслідок чого зменшуються обсяги торгівлі електроенергією на ринку на добу вперед та внутрішньодобовому ринку, що не сприяє встановленню об'єктивної ринкової ціни. В Європейському енергетичному співтоваристві впевнені, що зняття обмежень забезпечить максимально ефективну роботу енергоринку України [2].

Окрім того, повноцінний ринок електроенергії з дієвою конкуренцією, можливістю для кінцевого споживача вибрати для себе постачальника, буде працювати ефективно тоді, коли Україна стане частиною європейського енергетичного простору. Ключовим завданням у цьому є інтеграція енергосистеми України в ENTSO-E. Ця мета визначена як стратегічний курс нашої держави у відповідних урядових документах. Інтеграція української енергосистеми в європейську мережу системних операторів передачі ENTSO-E є невід'ємною частиною реформи ринку електроенергії. Вона відкриє можливості для створення прозорої та ефективної конкуренції на ринку електроенергії усередині країни і зробить Україну частиною європейського енергетичного простору.

Тому для формування конкурентного ринку електроенергії на довгостроковій основі на державному рівні слід реалізувати такі кроки стратегічного характеру:

1. Підвищити тарифи для населення до економічно обґрунтованого рівня і ліквідувати систему перехресного субсидування (саме дотації населенню, яке споживає 29 % електроенергії в країні, відтягують з вільного ринку половину обсягу української електроенергії).

2. Впровадити аукціони зі спорудження відновлюваної енергетики і високоманеврових джерел для балансування енергосистеми.

3. Запустити в Україні повноцінний конкурентний ринок електроенергії з мінімальним адміністративним втручанням у процеси ціноутворення.

4. Інтегрувати українську енергосистему з європейською ENTSO-E і забезпечити можливість експортно-імпортних перетікань [5].

Також з метою підвищення ефективності та результативності державної енергетичної політики доцільно удосконалити механізми її формування та реалізації в таких напрямках:

– нарощування обсягів видобутку природного газу, нафти, сланцевого газу, газу (метану) вугільних родовищ;

– створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів з урахуванням вимог ЄС щодо створення та підтримки таких запасів;

– захист національних інтересів, забезпечення рівних можливостей користування надрами, відкритості проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами, прозорості системи державного моніторингу використання і охорони надр, посилення контролю та відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері надрокористування;

– забезпечення енергетичної стійкості України;

– щорічне затвердження прогнозного паливно-енергетичного балансу України;

– запровадження механізмів стимулювання енергоефективності та ощадливого використання енергетичних ресурсів усіма категоріями споживачів енергії та у всіх сферах суспільного життя;

– перехід на розрахунки за природний газ за енергетичними показниками та врегулювання питання визначення обсягів створення страхового запасу природного газу;

– збереження транзиту природного газу та збільшення обсягів його транзиту через газотранспортну систему України;

– погашення заборгованості та виплати заробітної плати працівникам вугледобувних підприємств державної форми власності, запобігання виникненню такої заборгованості в майбутньому;

– диверсифікація джерел і маршрутів постачання нафти, нафтопродуктів, природного і скрапленого газу, вугілля антрацитових марок, передбачивши постачання з одного джерела не більше ніж 30 % від загальних обсягів постачання;

– підвищення результативності діяльності Антимонопольного комітету України у проведенні розслідувань щодо порушень вимог законодавства про захист економічної конкуренції суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність на енергетичних ринках, та запровадження відповідних заходів реагування [7];

– декарбонізація виробництва енергії;

– запровадження механізмів акумулювання енергії для ліквідації дефіциту регульованих потужностей і вирівнювання графіків навантаження в об'єднаній енергосистемі шляхом запровадження систем нагромадження енергії та нових резервних потужностей, що дозволить підвищити надійність та безпеку національної енергосистеми;

– внесення змін до Конституції України та Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», які гарантуватимуть юридичну, функціональну та фінансову незалежність регулятора Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно до положень acquis ЄС.

Стратегічною метою вказаних напрямів удосконалення механізмів реалізації державної енергетичної політики є забезпечення енергетичної безпеки країни, підвищення енергоефективності всіх сфер суспільного життя, формування справедливих цін на енергоресурси, незалежність від енергетичних і природних монополій, створення активних платоспроможних споживачів та конкурентних виробників енергії.

Висновки. Таким чином, дослідження ефективності та результативності державної енергетичної політики України та рівень розвитку енергетичної сфери країни в сучасних умовах свідчать про необхідність її подальшого комплексного реформування. Удосконалення державної енергетичної політики України доцільно реалізовувати за виокремленими механізмами: політико-адміністративним, законодавчо-нормативним, фінансово-економічним, соціально-комунікаційним. Саме в межах вказаних механізмів необхідно розробляти та впроваджувати інструменти вирішення зазначених проблем і суперечностей у процесах реформування енергетичної сфери з урахуванням процесів європейської інтеграції України, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Виробники енергетичних культур мають отримувати дотації – думка. URL : <https://kurkul.com/news/15077-virobniki-energetichnih-kultur-mayut-otrimuvati-dotatsiyi-dumka>.
2. Европейское энергосообщество призывает к отмене административных ограничений на рынке электроэнергии. URL: <https://ukranews.com/news/652235-evropejskoe-energosoobshhestvo-prizyvaet-k-otmene-administrativnyh-ogranichenij-na-rynke>.
3. Енергетичними культурами можна замінити дві третини газових потреб України. URL: <https://kurkul.com/news/15113-energetichnimi-kulturami-mojna-zaminiti-dvi-tretini-gazovih-potreb-ukrayini>.
4. Єфімов М. Україна інноваційна: як здобути квиток до енергетичної «Ліги чемпіонів». URL : <https://www.segodnya.ua/opinion/efimovcolumn/ukrajina-innovaciyna-yak-zdobuti-kvitok-do-energetichnoji-ligi-chempioniv-1279606.html>.
5. Кільницький О. Чому в Україні не вдалося створити конкурентний енергоринок URL: <https://mind.ua/publications/20201253-chomu-v-ukrayini-ne-vdalosya-stvoriti-konkurentnij-energorinok>.
6. Майстро С. В., Волошин О. Л. Концептуальні засади стратегії державного регулювання та перспективи розвитку альтернативної енергетики в Україні. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. праць. Харків, 2015. Вип. 3(50). С. 133 – 140.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки»: Указ Президента України від 2 груд. 2019 р. № 874/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8742019-30769>.
8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 верес. 2019 р. № 722/2019. URL : https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.
9. Україна ліквідує неприбуткові вугільні держшахти. URL: <https://metallurgprom.org/uk/novini/grnichorudna-galuz/1867-ukraina-likvidiruet-nepribylnye-ugolnye-gosshahty.html>.

List of references

1. Vyrobnyky enerhetychnykh kultur maiut otrymuvaty dotatsii – dumka. URL : <https://kurkul.com/news/15077-virobniki-energetichnih-kultur-mayut-otrimuvati-dotatsiyi-dumka> [in Ukrainian].

2. Evropeyskoe energosoobshchestvo pryzyvaet k otmene administrativnykh ogranicheniy na rynke elektroenergii. URL: <https://ukranews.com/news/652235-evropeyskoe-energosoobshchestvo-pryzyvaet-k-otmene-administrativnykh-ogranicheniy-na-rynke> [in Ukrainian].

3. Enerhetychnymy kulturamy mozhna zaminyty dvi tretyny hazovykh potreb Ukrainy. URL: <https://kurkul.com/news/15113-energetichnimi-kulturami-mojna-zaminiti-dvi-tretini-gazovykh-potreb-ukrayini> [in Ukrainian].

4. Yefimov M. Ukraina innovatsiina: yak zdobuty kvytok do enerhetychnoi «Lihy chempioniv». URL: <https://www.segodnya.ua/opinion/efimovcolumn/ukrajina-innovaciyna-yak-zdobuti-kvitok-do-energetichnoji-ligi-chempioniv-1279606.html> [in Ukrainian].

5. Kilnytskyi O. Chomu v Ukraini ne vdalosia stvoryty konkurentnyi enerhorynok URL: <https://mind.ua/publications/20201253-chomu-v-ukrayini-ne-vdalosya-stvoriti-konkurentnij-energorinok> [in Ukrainian].

6. Maistro S. V., Voloshyn O. L. Kontseptualni zasady stratehii derzhavnogo rehuliuвання ta perspektyvy rozvytku alternatyvnoi enerhetyky v Ukraini. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia*: zb. nauk. prats. Kharkiv, 2015. Vyp. 3(50). P. 133 – 140 [in Ukrainian].

7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 hrudnia 2019 roku «Pro nevidkladni zakhody shchodo zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2 hrud. 2019 r. № 874/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8742019-30769> [in Ukrainian].

8. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veres. 2019 r. № 722/2019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0y1NFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU [in Ukrainian].

9. Ukraina likviduie neprybutkovi vuhilni derzhshakhty. URL: <https://metallurgprom.org/uk/novini/grnichorudna-galuz/1867-ukraina-likvidiruet-nepribylnye-ugolnye-gosshahty.html> [in Ukrainian].

MOSKALIUK Serhii

Competitor of the Educational-Scientific-Production Center
of the National University of Civil Defence of Ukraine

AREAS OF IMPROVEMENT OF IMPLEMENTATION MECHANISMS STATE ENERGY POLICY OF UKRAINE

To ensure the national interests of Ukraine in the sustainable development of the economy, civil society and the state; in order to achieve growth in the standard and quality of life of the population, respect for the constitutional rights and freedoms of the individual and citizen, on September 30, 2019, the President of Ukraine signed the Decree «On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the Period up to 2030». One of the seventeen goals of Ukraine's sustainable development for the period up to 2030 was «ensuring access to affordable, reliable, sustainable and modern energy sources for all». The stated goal of sustainable development of Ukraine for the period until 2030 should be a benchmark for determining the directions of improvement of the state energy policy of Ukraine in the context of the development of relevant draft forecast and program documents, draft legislative and regulatory acts in order to ensure a balanced sustainable development of the energy sector of Ukraine.

The purpose of the study is to determine the directions of improvement of mechanisms of realization of the state energy policy of Ukraine in the current conditions.

In order to improve the efficiency and effectiveness of the state energy policy, it is advisable to:

- increase of natural gas, oil, shale gas, coal (methane) gas production;
- creation of minimum reserves of oil and petroleum products, taking into account the requirements of the European Union for the creation and maintenance of such reserves;
- protection of national interests, ensuring equal opportunities for the use of subsoil, open auctions for the sale of special permits for the use of subsoil, transparency of the state monitoring system for the use and protection of subsoil, strengthening control and accountability for violations of requirements in the field of subsoil use;
- ensuring energy sustainability of Ukraine;

Public administration mechanisms

- annual approval of Ukraine’s forecast fuel and energy balance;
- introduction of mechanisms to promote energy efficiency and economical use of energy resources by all categories of energy consumers;
- regulation of the issue of determining the volume of creation of the natural gas insurance reserve for 2020;
- transition to natural gas payments for energy;
- preserving the transit of natural gas and increasing its volumes through the gas transmission system of Ukraine;
- repayment of arrears and payment of salaries to employees of state-owned coal-mining enterprises, preventing such arrears in the future;
- diversification of sources and routes of supply of oil, petroleum products, natural and liquefied gas, coal of anthracite grades, providing for supply from one source not more than 30 percent of total volumes of supply;
- Antimonopoly Committee of Ukraine to investigate, in accordance with the established procedure, violations of the requirements of the legislation on protection of economic competition by economic entities operating in the energy markets, and take appropriate response measures.

To form a competitive electricity market on a long-term basis, the following strategic steps should be implemented:

- raise tariffs for the population to an economically sound level and eliminate the cross-subsidy system;
- to conduct auctions for the construction of RES and high maneuver sources to balance the grid;
- launch a fully competitive electricity market in Ukraine with minimal administrative interference in pricing processes;
- to integrate the Ukrainian grid with the European ENTSO-E and to ensure the possibility of export-import flows.

Conclusions from this research and perspectives of future development in current area. Thus, the study of the efficiency and effectiveness of the state energy policy and the level of development of the energy sector of the country in modern conditions testifies to the need for its further comprehensive reform. It is advisable to implement the improvement of the state energy policy of Ukraine by separate mechanisms: political-administrative, legislative-regulatory, financial-economic, social-communication. Within these mechanisms, it is necessary to develop and implement tools for solving these problems and contradictions in the processes of reforming the energy sector, taking into account the processes of European integration of Ukraine.

Key words: state energy policy, mechanisms of implementation of state energy policy, energy sphere, electricity market.

Надійшла до редколегії 21.01.20